

SREČANJA

»MALI« IN »VELIKI« V EVROPSKI KULTURI

Za današnji čas, morda bolj kot za preteklost, velja, da se čedalje bolj prepletajo med seboj ne samo politični in ekonomski interesi, temveč tudi kulturni, umetniški. In ne samo interesi, temveč tudi nove in obnovljene ideje, smeri in gibanja, ki so ali vsaj hočejo biti napredna, prav gotovo pa so taka, da nekje laže, nekje teže poženejo svoje korenine v naš sedanji čas in skušajo nanj tudi vplivati.

To je pokazalo tudi nedavno posvetovanje urednikov evropskih revij v Beogradu, ki se ga je v imenu uredniškega odbora naše revije udeležil tudi podpisani.

Ni moj namen, da bi o okrogli mizi evropskih revij, kot so organizatorji (Zveza književnikov Jugoslavije in Evropska skupnost pisateljev) imenovali to srečanje, podrobno poročal, menim pa, da ne bi bilo nezanimivo, če se zaustavim vsaj ob nekaterih stališčih, izraženih na tem mednarodnem sestanku, ob nekaterih mislih, ki so bile večkrat izrečene tudi bolj mimogrede, pa tudi ob nekaterih nespornostih, ki so kljub iskreni izmenjavi mnenj vendarle ostali.

Okrogla miza je imela neko veliko pomanjkljivost, ki je bila hkrati prav tako velika prednost: razgovor ni bil vezan na vnaprej fiksirane teze, tudi sama osnovna tema tega srečanja — možnost večjega sodelovanja med evropskimi revijami — je bila dovolj abstraktna, da je dopuščala razgovor o čemerkoli. Pa vendar, nekatere stvari so dobile večji poudarek, celo ponavljale so se, toda prav v tem je bilo čutiti, da so prav to tisti problemi, nejasnosti in nespornosti, ki so mnogim ležali na srcu in so se zatorej skušali včasih s tem, na videz pretiranim poudarkom rešiti njihovega bremena.

Hočes nočes je to mednarodno srečanje dobilo že takoj na začetku obeležje sicer prizadevnega, pa vendar skoraj brezupnega iskanja skupnega jezika med »vzhodom in zahodom«, hkrati s tem pa se je, deloma tudi kot vzrok in posledica tega stanja, oglasila nova tema: zaprtost literatur velikih narodov pred človeško in umetniško izpovedjo narodov, izražajočih se, kot je bilo duhovito rečeno, v jezikih z manjšo cirkulacijo. Ti dve ugotovitvi sta, vsaj po mojem mnenju, ne samo dajali ton večjemu delu razprave, temveč tudi najbolje kažeta resnično stanje v današnji evropski kulturi, predvsem pa dokaj zanesljivo karakterizirata odnose v njej. Sicer so stvari zelo preproste, dokler ostanemo v okvirih splošnosti: kultura je ena sama, svetovna, narodi in posamezniki prispevajo vsak dan sproti svoj delež vanjo, vsi priznavamo, da nas družijo neki skupni »duh dvajsetega stoletja«, da so najgloblji človeški interesi vsem skupni itd. Pa vendar: kaj in v čem je bistvo te »ene same, svetovne kulture«? Ali je njena sedanja podoba objektivna? Kdo ji daje prevladujoč pečat? Kakšen je tisti »skupni duh dvajsetega stoletja«, ki nas družijo?

Kako odgovoriti na to? Ali je naš jezik res skupen? Ali iste besede pomenijo vselej tudi isto vsebino, iste ideje? Očitno ne. Okrogla miza je bila zgovoren dokaz za to. Ko je generalni sekretar Evropske skupnosti pisateljev Vigorelli, rekel, da ga moti pri sovjetskih pisateljih nekakšen konformizem, ki da je lahko rezultat tihega pritiska »od zgoraj«, ali določeno vzdušje, kar pa

ni nič drugega kot neke vrste cenzura, mu je Aleksis Poltoracki (urednik Vsesvita, Kijev) odgovoril nekako takole: »Pri nas ni nikake cenzure v literarnem smislu. Sicer pa: ali absolutna svoboda sploh obstaja? Mi imamo svoj pogled na svet, ki nam diktira, proti čemu se moramo boriti, za kaj se moramo prizadevati. In ta pogled na svet nam, če naj se tako izrazim, omejuje popolno svobodo. Redakcija ima najtesnejši stik z bralci, ti nam pišejo, ocenjujejo naše delo...« V odgovor na to se je spet oglasil Italijan, Gianni Toti, komunist: »Že Hruščov in Iljičov sta nedavno tega, ko sta govorila o umetnosti, zavrnila pojmovanje o popolni svobodi, češ da je tudi v komunizmu ne bo, ker da je ne more biti. To je mešanje pojmov o svobodi umetnosti,« je nadaljeval Toti, »s praktičnimi cilji družbe. Umetnost ne more biti optimistična za vsako ceno, optimistična je le naša volja, da se bojujemo za realizacijo svojih ciljev. Cenzura — v tej ali oni obliki — je, tudi danes in v vseh sistemih, navzoča in obstajala bo, dokler bo obstajala država, ta zadnji sovražnik človeka. In pisatelj se mora boriti proti sleherni obliki cenzure. Svoboda v umetnosti mora biti popolna, tudi v tem na primer, da se nikomur in nikjer ne bo treba boriti za svobodno kroženje umetniških del tudi takih avtorjev, kot je, recimo, Ezra Pound, po svojih političnih in idejnih pogledih reakcionar...« In spet Vigorelli: »Tudi pisma bralcev so lahko ena izmed oblik cenzure...«

Skupnega jezika torej ni lahko najti. Nekdo je ugotovil, da je tudi kultura še zmerom žrtev hladne vojne, politični predsodki so tiste meje, ki zadržujejo in preusmerjajo naravno in svobodno kroženje idej in stvaritev samih. Vendar pa so razlogi tudi globlji: še zmerom gre tudi za različno pojmovanje istih problemov. Namenoma sem citiral nekaj polemično izraženih misli ljudi istega ali vsaj podobnega nazora, vendar se njihovi pogledi prav ob nekaterih osnovnih vprašanjih bistveno razlikujejo. Ali pa so to res bistvena vprašanja?

V besedah italijanskega pisatelja je bilo čutiti, da je za njegovo pojmovanje (in najbrž tudi za objektivno analizo položaja) res bistveno važen predvsem boj proti cenzuri v vseh njenih oblikah in boj proti industrializaciji kulture, proti metodam in mentaliteti potrošniškega blaga v umetnosti. In nič manj prepričljivo ni zvenel odgovor Dementjeva (Novij mir, Moskva): »... Mi se manifestiramo popolnoma svobodno, vsestransko, mirno, ob podpori milijonov ljudi doma in po svetu. Mislim, da se moramo mi, ki živimo v državah socializma, boriti proti izkrivljanju socialistične izgradnje, naša dolžnost je, da podpiramo svojo družbo.«

Ali pri vsem tem še lahko govorimo o celovitosti evropske ali celo svetovne literature? Samo če jo, kot je dejal Oskar Davičo, demetropoliziramo. In prav ta tema je bila ena najbolj svežih za to okroglo mizo. Marcel Breslasu, glavni urednik romunske revije Secolul 20, je rekel med drugim: »Tudi za to okroglo mizo je glas »velikih« narodov najglasnejši ali vsaj hoče biti tak, vsi drugi pa, kot da smo tu samo zato, da potrjujemo svoj obstoj.« In vendar moram zapisati: v nekem smislu je bila prav ta okrogla miza dovolj glasna obtožba, uperjena proti zaprtosti kultur »z veliko jezikovno cirkulacijo«. Morda je bilo prav v tem nekaj tistega duha dvajsetega stoletja, ki ga nihče ne bi vedel natančneje opredeliti, ta odpor do nekritičnega sprejemanja vsega, kar prihaja iz tistih štirih, petih duhovnih metropol sveta (ki so hkrati, žal, še zmerom tudi središča vojnih in zatiralških pobud sploh), in ponosno spoznanje, da tudi »včerajšnji sužnji« lahko prispevajo pomemben delež v jezik in kulturo svojih

»včerajšnjih gospodarjev«. Priča smo namreč svojevrstnega provincializma našega časa: mlade nacije, mlade in nove kulture so iz dneva v dan bolj odprte, pri njih je zamudništvo ožigosano kot neodpustljiva nekulturnost, mnoge »velike« kulture pa si prav nič ne očitajo, če številnih kulturnih vrednot, nastalih izven njihovega kroga, nikoli ne spoznajo ali pa če jih — tudi dandanes spoznavajo s trideset ali petdesetletno zamudo. Paradoks je še večji (deloma se je ponovil tudi za to okroglo mizo), da se prav te kulturne sredine z razširjenimi jeziki pritožujejo, češ: saj bi, a nimamo ljudi, ki bi nam znali prevesti; predstavniki jezikov z »majhno cirkulacijo« pa odgovarjajo: mi prevajamo iz znanih in pa tudi iz manj in celo iz zelo malo znanih jezikov.

Protislovij je torej več kot dovolj. Pot do raznolike, a enotne evropske ali celo svetovne kulture je še dolga. Če je sploh realna. Niso pa nerealna prizadevanja v tem smislu. Pomembna je že sama jasna in odločna opredelitev tega problema, najbrž je bil doslej le malokdaj in malokje tako nedvoumno postavljen. Poslej bo ostal navzoč in že s to navzočnostjo v evropski in svetovni kulturi pospeševal proces, ki ga bomo ali pa ga bodo tisti, ki bodo prišli za nami, ocenili kot eno izmed značilnih potez že danes tako živo navzočega, pa vendar izmikajočega se »duha dvajsetega stoletja«.

Kje smo danes na tej poti? Težko je reči kaj določnejšega. Najbrž smo napravili šele prve korake, izmenjali si »pozdrave v orožju«, morda se poznamo nekoliko bolje, terjamo drug od drugega — in verjamemo, da je to mogoče — medsebojno spoštovanje, vendar tudi ob poteh tega sodelovanja in medsebojnega razumevanja ne zeleni pomladna idila jutrišnjega neskaljenega bratstva. Obdobje prizadevnega spreobračanja je za nami, sleherni realna enotnost je sestavljena iz razlik, in da spet citiram enega izmed diskutantov za to okroglo mizo: »Ne samo naš sedanji, sleherni čas je in bo ostal protisloven ne glede na družbene sisteme v posameznih deželah. Zato mora biti sodelovanje med evropskimi revijami hkrati tudi boj, današnja svoboda je že jutri konformizem ali privilegij, oboje pa je za pisatelja, umetnika, sramota.«

Ali literarne in kulturne revije, kakršne pač danes izhajajo po Evropi, lahko uresničijo ali vsaj uspešno uresničujejo te cilje? Ocena o vlogi in mestu revije je bila tudi za okroglo mizo v Beogradu kaj različna: v socialističnih državah so naklade visoke in še rastejo, na zahodu so nizke in v glavnem še kar naprej padajo. Iskati vzroke za to bi bilo seveda zanimivo, toda to vprašanje je tako kompleksno, da ga je nemogoče obravnavati samo ali predvsem v okviru kulture. Vendar, ne glede na to, so revije slej ko prej nepogrešljive, čeprav je njihova vloga spremenjena, ne zmerom odvisna od naklade. Že omenjeni Dementjev je, izhajajoč iz svojih izkušenj, takole opredelil pomen revije: dosledna, razumna usmerjenost njenega koncepta, vseobsežnost smeri in problematike, jasnost njene književne, politične in filozofske osnove. Vedeti moramo, s čim naj se predstavimo bralcu, s čim mu lahko pomagamo. Prava vloga revije: njena resnost in resničnost, ne sme lagati o človeku in življenju.

Dementjev je govoril ob zavesti, da njegova revija izhaja v nakladi 120.000 izvodov. Drugi so iskali vlogo revije drugje: opredelili so jo kot nepogrešljiv korektiv v današnji kulturni situaciji, ko kulturo in umetnost čedalje bolj spodriva njena lažna podoba: kulturna konfekcija v tednikih, dnevnikih, v listih z velikimi nakladami, v radijskih in televizijskih programih, in kot torišče boja proti vnašanju potrošniške mentalitete v založbe, ki se že spreminjajo v industrijske kombinatne, ki diktirajo zakon trga in so hkrati od njega odvisni.

Tak je položaj evropskih revij danes. Kakšno je naše mesto v tem mednarodnem zboru? Mnogi tuji uredniki so se v Beogradu čudili naslednjemu podatku: v Jugoslaviji izhaja nič manj in nič več kot 56 literarnih revij in listov. Po statistiki vsekakor zavidljiv položaj. In vendar je bilo človeku včasih nerodno, ko mu je spet in spet udarjal v ušesa ta podatek. Je vpliv teh revij na naše kulturno življenje v sorazmerju z njihovim številom? Dovolim si reči: Ni. Zakaj ne? Tu se začena »specifika« našega položaja (kolikokrat izrabljena beseda!). Vprašal sem se: ali je ta številčnost naših revij res rezultat tako izjemne plodnosti? V marsičem prav gotovo opravljajo funkcijo, ki jo naše založbe bolj ali manj dosledno odklanjajo. Poskušajmo si samo predstavljati, kako bi bil naš bralec informiran o sodobni poeziji, o avantgardizmu v sodobni literaturi, o filozofski, estetski in kritični misli v svetu, če bi znanje o tem moral črpati samo iz knjižnih izdaj. Ne mislim poudarjati pomena literarne revije tudi v naših »specifičnih« razmerah in prostoru, mislim celo, da morajo revije tudi pri nas, kot na zahodu, že danes voditi tiho vojsko z že omenjeno potrošniško mentaliteto, s konfekcijskim kulturnim surrogatom in še z marsičem, kar je postalo naš vsakdanji spremljevalec in hoče biti po imenu in maski prava, našemu času in potrebam ustrezna kultura. V tem pogledu tudi vseh teh 56 revij ne more opraviti dela, ki ga bi bilo treba opraviti, pa vendar: najbrž v nobeni državi v Evropi ni toliko nesinhroniziranega dela v revijah kot ravno pri nas. Šestinpetdeset revij — prav toliko ambicij, ne da bi hkrati lahko razbrali, če ne toliko, pa vsaj spoštljivo število izhodiščnih pozicij, usmerjenosti in namenov sploh.

V tako in podobno razmišljanje me je že v Beogradu prav grobo potisnil prijatelj iz Italije, ki mi je — ne za okroglo mizo, temveč v prijateljskem pogovoru — razlagal, kako se v Italiji združujejo revije z najrazličnejšimi tendencami, od najbolj avantgardnih pa do najbolj umirjenih, v nekakšno skupno fronto v boju proti že omenjenim deformacijam v kulturi njihove dežele, ne da bi jih ta povezanost kakorkoli ovirala v njihovem notranjem boju, ne samo formalno-estetskem, temveč tudi idejnem. To tendenco zblíževanja, ne da bi se zato odpovedali medsebojnim razlikam in notranjemu boju, je imenoval »solidarnost nad interesi posameznih skupin«, in dodal: ekstremizem zaprtih skupin je prav tako škodljiv kot pomanjkanje demokracije.

Sicer pa: za okroglo mizo evropskih revij v Beogradu smo bili Jugoslovani resda enakopravni sogovorniki, še bolj očitno pa gostitelji, in gostje so bili do nas spoštljivi. Mi smo ostali, kot že tolikokrat doslej, vzor, ki je tako svetel, tako brez madeža, da postaja že malo abstrakten, neprepričljiv. Na tihem, zdaj ko so naši vljudni gostje odšli, si pa vendarle lahko priznamo: ne moremo se pobahati z velikim vplivom, kot ga imajo sovjetske revije, niti z bojevitostjo in doslednostjo v tem boju, ki sta tako značilni za večino naprednih zahodno-evropskih revij.

In vendar smo mi vsi tako zelo napredni.

Ciril Zlobec